

MASSIMO BONTEMPELLI.

VANNAK írók, akiket hamisítás egyszerűsíteni, akiket súlyos lelki ismeretlenség lenne beilleszteni a népszerűsítő könyvek, az átlagos irodalomtörténetek szűk és mindent közhelyre visszavezető stílus- és gondolatvilágába. Ezek közé az írók közé tartozik Bontempelli is, a jelenkor egyik legmodernebb írója. Olyan keveset merített a mult szellemi és formai örökségéből, amilyen keveset író egyáltalán meríthet a multból. Azt természetesen mindenki tudja, hogy ez a kevés nagyon sok.

Az olvasónak föl kell készülnie rá, hogy amikor kezébe veszi *Világszép asszony Adriát*, Bontempelli magyarul megjelent regényét, ismeretlen világba lép, ahol nagyon sovány segítségére lesz az a műélvezői gyakorlat, amelyet irodalmi kalandozásai közben megszerezett. Meg kell semmisítenie magában az eddig olvasott, de főképp a naturalista munkákból ráragadt öntudatlan irodalmi követeléseket. Csak friss, szűz lélekkel, iskolai elfogultságoktól mentesen hatolhat be az emberi fantáziának ebbe az új és meghökkentő birodalmába, vagy pedig ismernie kell azt a termőföldet, amelyben ilyen különös virágok teremnek.

Csupa megszokásból az olvasó elvárja, hogy az írónak megfigyelései, megállapításai, problémái, megoldásai, egyszóval mondanivalója legyen. Számos író a társadalom furaságait, igazságtalanságait gúnyolja ki, mások érdekes alakokat mutatnak be, egyesek meggondolkoztató helyzeteket eszelnek ki, sokan önmagukat emelik művészetté. Valamennyien mondanak valamit. Valami olyat, ami nemcsak nekik maguknak mondanivaló, hanem a közönségnek is az. Ilyen módon számtalan a találkozáspont az író munkája és a közönség élete közt. Általában a regényhős élete közérdekű, mert vagy erről vagy arról az oldalról, de lényegében ugyanazokkal a kérdésekkel találkozik ő is, mint az átlagember. Pénzre van szüksége, szerelemre, családra, gyermekre, társaságra vagy magányra, hatalomra vagy szolgaságra, küzködik, tépelődik s akármennyire kivételes egyéniség legyen, problémái mégis egyúttal a miénk is.

Bontempelli lerombolja ezeket az összekötő hidakat író és közönség között. Hősei, mintha nem emberek lennének, csaknem tökéletesen függetlenek az élet közös elemeitől. Ha vágnak, vágyuk más, mint a mienk, ha gondolkoznak, a mienktől különböző formában teszik, mint távoli planéta lakói, akik számára a mi értékeink nem jelentenek sem jót, sem rosszat, különbösek. Legtöbbször azonban nem vágnak és nem tépelődnek, hanem különös, groteszk, csodával határos és merőben érthetetlen történeteket élnek át.

Ime a *Donna nel sole* (Asszony a napsugárban) című kötet egyik novellája. A férfi és a nő két éve szeretik egymást. Két év óta minden reggel tíz órakor a nő telefonon fölhívja barátját. A második év végén összeköltöznek. Reggel tíz órakor a nő nyugtalan lesz, nem bír ellenállani a szokásnak, a telefonhoz megy s fölhívja barátja lakását. A férfi ott áll a nő mellett s tréfából füléhez emeli a másik hallgatót. Rémülten néznek egymásra : a drót másik

végéről világosan hallani a férfi hangját. — A *Viaggi e scoperte* (Utazások és fölfedezések) egyik novellájában ismeretlen betegség pusztít egy hajón. Aki megkapja, odaveri a fejét, ahol olajat lát, bárhol legyen az. Sehogyan sem tudják megmagyarázni, hogyha a dolog így áll, mikép volt lehetséges, hogy az egyik beteg a tengerbe ugrott? — Egy öreg tudós fejti meg a rejtélyt: a beteg művelt ember volt, akinek élenken emlékezetében élt a közismert hasonlat: «a tenger síma volt, mint az olaj».

A történetek ízét, izgalmasságát, művészetét az ilyen lapos tartalmi kivonatból nem lehet megismerni. De a vázlatos ismertetés is eléggé megmutatja, mennyire távol áll Bontempelli írói világa a regények és novellák megszokott szellemétől. Valamennyi Bontempelli-írás hasonló jellegű.

Szokatlan a történet *Világszép asszony Adriában* is. Izgatottan lohol, tülekedik, él mindenki Adria körül. Őelőtte egyetlen dolog jelent értéket: saját szépsége. Félti az időtől. Meg akarja óvni. Ezért, mikor a legszebb, búcsút mond a világnak. Örökre bezárkózik egy lakásba. Férje, fia, lánya tovább élnek az idő bomlasztó, reménytelen életét, sóvárognak Adria után, aki messzi tőlük, gyönyörködik a maga időtlen boldogságában. Vágyódnak utána, kissé szimbólikusan vágyódnak szépségére, az esetlegességeken kívül álló életre, Adria valószínűtlenné, meseszerűvé válik képzeletükben s ez a meseszerűség és ez a meddő vágyakozás sokban hozzájárul valamennyiük szomorú sorsához. De Adriát is utóléri az idő. A város átalakíttatja azt a negyedét, ahol Adria háza áll. El kell költöznie. A terminus közeledik. Nem megy. Utolsó éjjel magára gyujtja a házat s vitézül, tükörrel a kezében, hősi halált hal szépségéért.

Ilyen és hasonló történeteket olvasva, a legtöbb olvasónak az a benyomása, hogy Bontempelli ugyan elsőrangú író, aki boszorkányos ügyességgel oldja meg a legnehezebb művészi feladatokat is, de súlyos hibája, hogy — nincs mondanivalója. S ez igaz, mert bármennyi fantázia, szellem, művészet, groteskség kápráztat is bennük, írásainak valóban nincs témája. Történeteik lekötik az olvasó figyelmét, de köznapi nyelven szólva, értelmetlenek. Közömbösen mégsem lehet olvasni Bontempellit, mert mögött a látszólagos semmitmondás, emögött a felületi témaszegénység mögött, az örök, az egyetlen téma kimeríthetetlen gazdagsága rejtőzik s ez a téma maga a művész.

A mindenség átgondolhatatlan bőségében egyetlen piciny sarok érdeklí Bontempellit: saját egyénisége. Nem az, amit általában egyéniségnek nevezünk, hanem az egyéniség végső, közölhetetlen lényege, a világtól elvonatkoztatott egyéniség a maga monász-szerű elszigeteltségében. Ezt a végső szellemi egységet igyekszik kifejezni, amely lényege szerint tevékenység s tevékenysége az alkotás.

Embertelen író. Csaknem teljesen hiányoznak munkáiból a közös, az embert emberré tevő, a fajra jellemző vonások. Husz-harminc szerelmi tárgyú novellát írt, Bontempelli, a szerelmes, mégis ismeretlen marad előttünk. Épígy nem rajzolhatjuk meg művei alapján a családtag, a hazafi, a barát, a társadalmi lény, egyszerűen Bontempelli, az ember, arcképét. Végletesen egyéni művész. Nem használ semmilyen az író a közösséggel összekapcsoló elemet. Valósággal újraterelemi a világot.

Ez magyarázza, hogy műveiből sok olyan vonás hiányzik, amelyet úgy tekintünk, mint az elbeszélő művészettől elválaszthatatlant. Figyelmen kívül hagyja például, hősei életrajzi körülményeit. Ezek szerinte elhanyagolható felületi réteget alkotnak, az ember igazi lényé független az ilyen esetlegessé-

gektől. A *Donna del Nadir*ban mondja, hogy vannak emberek, akik tizennyolc-évesnek születnek, így élnek végig életüket, amely tarthat akár száz évig is és így halnak meg. Mások ötvenévesek bölcsőtől a koporsóig. Van, aki férj, bár soha nem nősült; aki agglégény, bár négy felesége volt.

Ebből a felfogásból fakadt a világirodalom legmeghökkenőbb önéletrajza: *Mia vita morte e miracoli*. (Életem halál és csodák.) Nyomat sem találjuk benne a szokásos adatoknak. Egyetlen szóval sem említi szüleit, gyermekkori játszótársait, első élményeit, lelki vívódásait, szerelmeit, céljait stb. Az egész önéletrajz másokkal történik. A szerző éppen hogy jelen van az eseményeknél, tevékeny része nincs bennük. Mégis, ez a fura írás mond annyit, ha nem többet, mint sok más, adatokkal és eseményekkel zsúfolt önéletírás.

Nemcsak az életrajzi adatok, a logika számára sincs hely Bontempelli világában. Valahányszor a logikus okoskodás, a logikus meggyőzés eszközeihez nyúl, mindig komikus, a logikával ellentétes, képtelen eredményekhez ér el, amelyekkel magát a logikát teszi neveltségessé. Többek közt hozzászól ahhoz a vitához, amelyet az Egyesült Államokban folytattak: eladhatja-e az ember teste valamelyik részét? — Az eladás hívei azzal érveltek, hogyha valaki eladhatja a haját, semmi ok nincs rá, hogy a manduláit ne adhassa el. Az ellenpárt véleménye szerint a haját el lehet adni, mert az ismét kinő, a mandula viszont nem nő ki, ezt tehát nem lehet eladni. — Bontempelli kimutatja, hogy ez a gondolkodás egyáltalán nem logikus, mert egyedül azt bizonyítja, hogy a haját többször, a mandulákat pedig csak egyszer lehet eladni. — Vagy: a dohányzás, mivel semmiféle állati szükségletből nem származik, a legnemesebb élvezet s époly kizárólagos tulajdona az embernek, mint Isten eszméje, vagy a végtelenség gondolata. Múshol a szabadságról elmélkednek. Ha az embert bezárják egy szobába kívülről, — mondja — többé nem szabad. A rabság tényét két körülmény határozza meg: a bezárást másvalaki akarja és hajtja végre; a bezárást nem mi akarjuk és nem mi hajtjuk végre. Melyik a döntő e két körülmény közül? Ezt csak úgy dönthetjük el, ha bezárjuk magunkat kívülről egy szobába.

Logikátlan minden ebben a világban. Nem is lehet másként, hiszen a logika általános valami, közös emberi kincs. Ami bennünk logikus, az egyzersmind általános is. Bontempelli célja pedig a közös emberi vonásoktól független, a végső, rokontalan egyéniség kifejezése. Ez a törekvés magyarazza azokat az indokolatlan, önkényes kijelentéseket, amelyekkel lépten-nyomon találkozunk írásaiban. A leghatározottabb hangon, a legkomolyabb tónusban, a legpontosabb fogalmazásban a legképtelenebb meghatározásokat adja. Olyanszerű hatást ér el ezzel, mint Buster Keaton a filmben. Kijelenti például, hogy a hosszú szempilla férfiaknál legyőzhetetlen hazudozási vágyat, jelent nőknél mértéktelen szelidséget s predestinációt a vízbefúlásra. — Vagy: az őszinte emberek a meleget, a képmutatók a hideget szeretik. Az ember nem tudva elképzelni a bevégzettet, kitalálta a végtelent. Múshol azt állítja, hogy amióta föltalálták a Browningot, Garibaldi pisztolyával egy patkányt sem lehetne agyonlőni. Több könyvében találkozhatunk azzal a kijelentéssel, hogy Isten nem embereket, hanem szobrokat teremtett. Az emberek tökéletlen szobrok, akikből hiányzik a mozdulatlanság s ebből a hiányból származnak nagy hibáik is: a beszéd, a gondolkodás és a szaporodás. Biztosít mindnyájunkat arról, hogy az ember saját akaratóból jön világra s születése pillanatát mindenki maga választja. Sokan már a születéssel annyira kimerítik

akaratakat, hogy az életben semmire nem jut erejük, ezek a gyengék. Próbálja meg bárki boncolgatni, fölépíteni ezeket az ötleteket. Érdekes eredményekhez juthat.

Bontempelli történeteiben nyoma sincs a fejlődésnek. Akkor érthetjük meg ennek a körülménynek jelentőségét, ha gondolatban kivonjuk a XIX. század második felétől napjainkig írt regényekből mindazokat a mozzanatokot, amelyeket a fejlődés mitoszából kölcsönöztek. Fejlődés és elbeszélés, ez a két fogalom szinte elválaszthatatlanul összeforrt az utóbbi évtizedekben. Legnagyobb regényeink nem egyebek, mint évekre vagy évtizedekre terjedő fejlődésfolyamatok leírásai. Bontempelli hősei nem fejlődnek, életük értelmét nem a lelki vagy anyagi természetű gazdagodás, vagy szegényedés folyamata adja. Bontempelli az egyedüli valóságot, a lelke legmélyén dolgozó, örökké tevékeny szellemet akarja kifejezni, szemében a fejlődés mellőzhető felületi réteg. Ez a makacs lényegretörékvés, a felülettől való tudatos menekülés klasszikussá teszi művészetét. Látszólag a kései romanticizmus talajában gyökerező művészete egy új, a mai kor szelleméhez közelebb álló, klasszicizmus kezdete. Klasszicizmusának legragyogóbb tükre pontos, világos, ideges, minden líraiságtól mentes stílusa.

A jelenkor egyik legnagyobb filozófusa, Giovanni Gentile szerint, a valóság *atto puro dello spirito sempre in atto*. Vagyis: a valóság az örökké tevékeny szellem tiszta aktusa. A modern olasz idealizmus szemüvegén keresztül látja Bontempelli is a világot. Ezért nem jelentenek semmit sem előtte az életrajzi körülmények, ezért nem alkalmazkodik a logikához, ezért ad önkényes meghatározásokat emberekről, dolgokról s a világról, ezért nem érdeklődik a fejlődés iránt. A szellemet tekinti egyedüli valóságnak és pedig a *jelen*, a tiszta szellemet, amely tiszta cselekedet, amely örök tevékenységben sajátmaga teremti sajátmagát, egyidejűleg alkotásának sajátmaga által teremtett törvényeivel. Így teremti Bontempelli is írásaiban a maga külön világát.

Az életrajzi körülmények, a tapasztalat, a logika törvényei, a fejlődés mind szellemi természetű tények. Nem is lehetnek mások, hiszen egyedüli valóság a tevékeny szellem. De nem jelenlegiek, nem aktuálisak, hanem a szellemnek már túlhaladott, már elavult mozzanatai, nem élők már s ezért nem is fontosak a művész számára. Mert a multból csak az él, amit a szellem tevékenysége életrehív, újraéltet belőle. Ezt az egyéniségében megnyilatkozó, a multtól lehetőleg megszabadított, élete végső lényegét tevő szellemet igyekszik Bontempelli művészetté tenni. Írásainak egyetlen tartalma, egyetlen értelme az a fantázia, amelyben megteremtek.

Kolozsvári G. Emil.